

Др Манол Пандевски: ИЛИНДЕНСКОТО ВОСТАНИЕ ВО МАКЕДОНИЈА
1903.

Институт за национална историја, Скопје 1978, стр. 560.

Илинденски устанак 1903. године, свакако један од најзначајнијих догађаја у новијој историји македонске нације, привлачи нарочиту пажњу научника из више дисциплина, публициста и уопште радника у области културе. Као један од битних конституенса македонске националне свијести, као суров испит за цио македонски народ и његову ослободилачку борбу, илинденски устанак 1903. године је крупан научни проблем. Он због тога захтијева велико знање и крупне обавезе онога ко се прихвата његове цјеловите обраде.

Академик Пандевски је значајно изложио научну обраду овог, за македонски народ крупног догађаја. Големи истраживачки напори уродили су адекватним плодом. Пандевски је успио да овестрано изучи илинденску епопеју као засебну и заокружену тему која до појаве његове књиге није била довољно изучена у историјској науци, и поред тога што је својим значајем одавно привлачила пажњу научника и публициста.

Аутор је Илинден 1903. поставио у склопу свих међународних и унутрашњих околности и збивања и, с правом, као битном чиниоцу у подужој историји македонског националноослободилачког покрета, дао му одговарајуће мјесто. Он је посебно истакао да бугарска историографија, у склопу свог посезања на цјелокупну македонску прош-

лост, упорно тврди да илинденски устанак припада бугарском ослободилачком покрету.

Захваљујући нагом процвату македонске историјске науке, приступило се свестраном научноистраживачком раду на обради Илиндена 1903, као крупног и преломног момента у развоју македонског националноослободилачког покрета.

Литература је помогла аутору да свестрано сагледа Илинден 1903, али је књига ипак израбена у првом реду на изворном материјалу: документима самог устанка и покрета уопште, извјештајима и документима османских власти, преписци дипломатских представника у Македонији и балканским центрима, новинским дописима са терена и другим изворима. Да би све то постигао, Пандевски је морао уложити велики истраживачки рад у библиотекама и архивима Скопља, Београда, Софије, Москве, Лењинграда и Париза, увијек критички прилазећи сваком извору.

Што се тиче методског приступа, Пандевски је намјерно испустио обраду добро познате проблематике економског положаја маса — носиоца устанка. Ипак, на понеким мјестима, у раду је навео које су то друштвено-политичке снаге биле најважнији носиоци устанка.

Своју књигу Пандевски је подијелио на пет дјелова, што

складно композиционо дјелује. У првом дијелу обрадио је Македонију уочи Илиндега 1903. Ту је свестрано изучена бугарска, врховистичка оружана провокација у Македонији 1902, политичка османске власти према овој провокацији и њен утицај на македонски ослободилачки покрет. Став великих сила према македонском револуционарном покрету крајем 1902. и почетком 1903. детаљно су изучени. То се исто може рећи и за излагање о османској власти, реформама и револуционарном покрету у Македонији. Веома су интересантно обрађени солунски атентатори и њихово укључење у ситуацију у Македонији, што је све појачало безизлазност отоманске власти и борбу око утицаја у Македонији. Као фактор укупног покрета балканских народа, према њему су се, нормално, одређивале и балканске државе, па зато Пандевски није могао да не дотакне односе међу балканским државама почетком XX вијека.

Бура што се надвила над Македонију, дилеме око пријевременог устанка, ипак се преодолјевала, и ход догађаја је, уз активан отпор бугарских врховиста, чије су акције имале за циљ да испровоцирају репресалије над македонским народом и особито вођама Тајне македонске револуционарне организације ипак пошао правим и природним током.

Пандевски је у другом поглављу своје књиге обрадио предустаничко вријеме — различите оцјене о ситуацији и сазрелости прилика за устанак, фракције у македонској револуционарној

организацији, концепције карактера устанка, јануарски конгрес у Солуну 1903. и доношење одлуке за устанак, предводничку улогу Гоце Делчева у Македонији и његову погибију, инфилтрацију врховистичких елемената у устанак и прилив устаничких чета у Македонији — што је све зрело научно обрадио.

У трећем поглављу обрађен је сам илинденски устанак, почев од смилевског конгреса, преко активности Главног штаба и припрема устанка у битовском и серском револуционарном округу. У другој глави овог поглавља обрађују се устаничке акције у битовском округу, стварање крушевске републике, устаничка дејства у другим македонским окрузима.

У четвртном поглављу обрађена је војно-политичка стратегија устаника и улога иностраних представништва ВМРО, а у петом одјек илинденског устанка у свијету.

На крају је Пандевски дао синтетичку оцјену улоге илинденског устанка у историји Македоније. Он је истакао да је оружани устанак македонског народа за национално и социјално ослобођење био пробни камен за све који су претендовали да унесу свој дио у рјешавању тешког македонског питања. Овај устанак још једном је доказао да македонски народ, ван својих снага, може рачунати једино на помоћ демократских и прогресивних слојева и оповргао је све илузије о спољној интервенцији која би продужила његово ropство.

Радоман Јовановић

ПРЕДМЕТ И МЕТОД ИЗУЧАВАЊА ПАТРИЈАРХАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА И КУЛТУРЕ НАРОДА И НАРОДНОСТИ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Титоград 23. и 24. новембра 1978.

Прногорска академија наука и умјетности (раније Друштво за науку и умјетност) на самом почетку рада унијела је у свој програм и пројект о изучавању пат-

ријархалних организација, које су одавно у Црној Гори карактерисале односе и живот друштва. Полазећи од чињенице да се ради о комплексном проблему, о